

Krízisek és válaszok

BORBÉLY KATALIN¹ – SZLÁVIK ANDRÁS²

A cikk nyolc különböző válsághelyzetre utalva megkísérli bemutatni, hogy azokra milyen válaszokat fogalmazott meg a pénzügyi, számviteli szakma. Írásunk nem válságelméleti értekezés, csupán néhány, önkényesen kiválasztott, gazdaságtörténetileg is fontos eseményt vagy időszakot és az akkor vagy azok hatására bekövetkezett pénzügyi és számviteli változásokat mutatja be anélkül, hogy kapcsolatuk szorosságát vizsgálná. Ezek a pénzügyi és számviteli megoldások egy időre minden esetben feloldották a gazdasági krízishelyzetet. A cikk megírásakor a 2008-as gazdasági válság kapcsán még nem születtek olyan válaszok, amelyek hatására az megoldódni látszana. Szeretnénk nyitva hagyni ezt a kérdést, hiszen a megoldásra várva kezdtük el vizsgálni az alábbi krízishelyzeteket.

Kulcsszavak: történelem, gazdaság, válság, innováció, pénzpiaci megoldások, számviteli szabályozás.

JEL kód: G01

Bevezetés

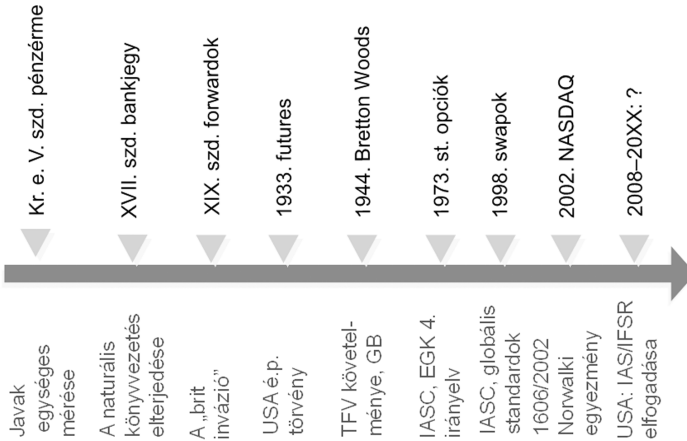
„A gazdaságtörténet krízisek története, amit a gazdaságtörténészek különböző nézőpontokból mutatnak be.” (Fridenson 2007. 376) Vizsgálódásaink során kiválasztottunk nyolc időszakot, illetve eseményt az emberiség történetéből, amikor gazdasági szempontból válsághelyzet állt elő, és valamilyen pénzügyi, számviteli innováció is szolgálta a válság megoldását. Nem vállalkoztunk a teljességre, a választott helyzetek önkényesek, azt állítjuk azonban, hogy jellemzőek.

Az 1. ábrán a Kroiszosz uralkodása alatt kitört polgárháborút, az 1688–1689-es időszakot Angliában, az amerikai polgárháborút és az azt követő krízist, az 1929–1933-as világgazdasági válságot, a II. világháború végét, az 1973-as olajválságot, amelynek háttérében institutionális világ-

¹ Egyetemi docens, PhD, Nyugat-magyarországi Egyetem, Közgazdaságtudományi Kar, borbely.katalin@gmail.com.

² Gazdasági vezető, Kölcsey Ferenc Művelődési Központ, Oroszlány, szlavik.andras@gmail.com.

gazdasági válság állt, az ún. orosz válságot, és az első Fenntartható Fejlődés Világkonferencia által tett megállapításokat tekintjük krízishelyzetnek. Az események történelmi háttérét csak utalásszerűen mutatjuk be.

Forrás: saját szerkesztés

1. ábra. Pénzügyi és számviteli innovációk

A javak egységes mérése

A francia-amerikai régész, Schmandt-Besserat kutatásaira alapozva Mattessich (1994) részletesen bemutatja a Kr.e. 8000 és 3000 közötti időszakot egy földrajzilag is jól behatárolt területen, a Közel-Keleten, a különböző alakú agyagfiguráktól a lyukas agyagérméken át az első piktogramos puha kődarabok (Kr.e. 3100–3000 körül) megjelenéséig. A szerző ezt az időszakot tekinti az absztrakt számolás és írás kezdetének. A pénzérme megjelenésére tehát már léteztek olyan értékmérők, amelyek a számbavételt szolgálták.

A föníciaiak elsősorban a Földközi-tenger medencéjében folytattak „közvetítő kereskedelmet”. Nem voltak hódítók, mint a Mediterráneum többi terjeszkedő népe, hanem a partvidéken kereskedelmi telepeket és koncessziókat hoztak létre a már meglévő városokban számukra kijelölt részen, a különböző árucikkek felvételére, elhelyezésére és raktározására (Abuet 2001. 17).

Az egyiptomi és perzsa fenyegetettség, illetve a Kroiszosz (Krőzus) király idején kitört polgárháborús helyzet a Kr.e. VI. században azonban megtörte a kereskedelem lendületes fejlődését.³ Az elhúzódó háború finanszírozása és a kereskedelem veszélyeztetése követelte ki a vagyon és a jövedelem mérhetőségének igényét. Az időszak innovációja kb. Kr.e. 560 körül az egységes pénzermék (lúdiai sztatér) bevezetése volt. Ezek a pénzermék nemesfém ötvözetből készültek, egységes súllyal és jellel. Vitathatatlan előnyük volt, hogy az érték mérésében és elismerésében teremtettek szabványt, ezzel létrehozva a kereskedelmi elszámolások és a hadi kiadások finanszírozásának egységes rendszerét, lehetővé téve a pénzben megjelenő számbavétel bevezetését.

Az újkori brit irány

A fenti állítást – az adekvát pénzügyi megoldásokról és az azokhoz kapcsolódó regisztrációs folyamatokról – támasztják alá az alábbi események is.

Angliának 1610-től kezdve óriási, kritikus szintet elérő adóssága halmozódott fel az évszázad végére.

I. Jakab (1603–1625) abszolutizmusától folyamatos politikai konfliktusok és az ezek megoldását célzó megszokott és merőben új intézkedések jellemezték az országot. Az 1628-ban elfogadott *Petition of Right* nevű dokumentum azzal a céllal készült, hogy az abszolutizmust demokratikus eszközökkel korlátozhassák. I. Károly szentesítette az iratot, de már a kihirdetése előtt megszüntette a parlament működését, és 1629–1640 között nem is hívta össze többé (Gönczi et al. 2002. 274–275). Az események következményeként zajlott le a polgárháború 1642 és 1649 között.

Cromwell 1651-ben kiadta a hajózási törvényt, ami szerint árut Angliába csak angol vagy az árut előállító ország hajói szállíthatnak. Ezzel a fő riválist, Hollandiát kirekesztette a közvetítő kereskedelemről, és Anglia néhány év alatt annak vezető országává vált. Cromwell halálát követően 1660-tól 1702-ig három uralkodó ült az angol trónon. 1689-

³ Lásd Hérodotosz: *Történelem*

ben fogadta el a parlament a Declaration of Rights-ot, az ún. Jogok nyilatkozatát, ami alkotmányos monarchiává tette Angliát (Poór 2009).

Az állandósult likviditási problémát, ami – tekintettel annak nagyságára – egyértelműen krízishelyzetnek minősült, végül a bankok segítségével oldották meg. Nyolc bank kapott bankjegy kibocsátási jogot. A Bank of England 1694 óta bocsát ki bankjegyeket, azonban annak monopóliumát csak a XX. században szerezte meg.

Az emisszió jogával felruházott bankok feladata a kincstárral kapcsolatban elsősorban államkölcsönök nyújtása, kincstárjegyek forgalomba hozatala és forgalmának biztosítása, valamint az állami bevételek kezelése volt.

Dr. Márkus Andor szerint „A jegybank azáltal, hogy egyes, felvevő piaccal bíró termelési ágaknak hitellel áll rendelkezésére, viszont a piaccal nem bírók előtt pénztárát becsukja, rendkívül fontos munkát végez, amelyet azok, akik konjunktúrát és rákövetkező depressziót már átéltek, igaz súlyában fognak értékelni. A depresszió egyik fő oka a termelés túlzott mértékében található. A gazdasági fellendülés túlságosan optimisztikus megítélése, a piac felvevő képességének túlbecsülése túltermeléshez vezet. A piactalan áru árának rohamos csökkenése, az üzemek energikus redukálása, a munkások elbocsátása – a depresszió e szimptomái – a túltermelés megannyi következménye. Teljesen lehetetlen a konjunktúra és az arra következő depresszió megrázkódtatásait elkerülni.” (Márkus 1917)

Az európai szakirodalom a könyvvitel kialakulását a levantei kereskedők tevékenységéhez és nevéhez köti, amely innen terjedt el egész Európában. A brit szigeten megjelent angol és skót számviteli munkák 1543-tól 1683-ig nemcsak eredeti angol művek a kereskedelmi könyvek vezetéséről, hanem a kor legfontosabb (elsősorban németalföldi) munkáinak angol adaptációi voltak. A mintegy másfél évszázadból Oldcastle munkáját emelhetjük ki, amelyet Mellis átdolgozott és aktualizált. A XVI–XVII. századi Angliában meghonosodott és elterjedt a kettős könyvvitel.

Azt állítjuk, hogy a bankjegy kibocsátási joggal kezdődő folyamat megoldotta az államháztartás kritikus helyzetét, ugyanakkor feltételezte

a korszerű számvitelt, ami bizonyíthatóan ugyanerre az időszakra alakult ki.

Az újvilág

A XIX. század közepén az Egyesült Államok gazdaságát egyrészt az óriási iparfejlesztés, másrészt az északi és déli államok éles ellentétei jellemezték. A fejlődő iparhoz a déli államok biztosították a nyersanyagot és a piacot.

Lincoln elnöksége (1860–1865) és az 1861-ben kezdődő polgárháború az Egyesült Államok történetének nehéz időszaka volt, ami az északi államok győzelmével és Lincoln halálával végződött. Rövid idő alatt jelentős változások következtek be. Ilyen volt az ún. Homestead Act, ami a 21 év feletti családfőknek 160 acres (65 hektár) földet adott kis összeg ellenében, öt évi kötelező műveléssel. Ugyanakkor jelentősen megváltozott a pénzügyi szabályozási környezet a bankrendszer, a pénzkibocsátás és az adórendszer tekintetében.

Elsősorban az ebben az időszakban kialakult, tartósan kritikus ellátási helyzet hívta életre a viszonylag nagy tömegben megkötött határidős szerződéseket Észak-Amerikában.

A tőzsdén kívüli határidős ügylet (forward) olyan szerződés, amely egy eszköznek egy most kialakított áron való jövőbeli adásvételére szól. A forward, majd a későbbiekben ennek standardizált (tőzsdei) változata, a futures létrejöttének történelmi háttere az amerikai polgárháború eseményeihez köthető. 1848-ban alakult a Chicagói Tőzsde, ami a legelső határidős árutőzsde volt, korszerű szabályokkal (lásd alapletéti rendszer).

Az időszakhoz közvetlenül nem kapcsolódik számviteli változás, de a polgárháborút követően a konjunktúra a polgárháborús krízis megoldása, a gazdasági kockázatok csökkentése révén indult meg Észak-Amerikában. Ezt a lehetőséget kihasználva a tengerentúlon brit befektetők jelentek meg, majd utánuk azok a szakemberek, akik az amerikai vállalatok kimutatásainak megbízhatóságát és valódiságát ellenőrizték. Ebben a folyamatban kiemelkedő jelentősége volt May-nek, aki 1897-ben ment Amerikába, és 1911-től csaknem három évtizedig volt a Price Wa-

terhouse vezetője. Őt nevezik „az amerikai számvitel atyjának”, ő fektette le Amerikában a könyvvizsgálat alapjait a brit minta alapján. May a számviteli tekintetben az Egyesült Államoknál sokkal fejlettebb Nagy-Britanniában a legjobb képzést kapta (Brewster 2003). A „brit invázió” egyik vezetője volt, amely a brit számviteli és könyvvizsgálati szokásokat honosította meg, elsősorban a vasútépítésre és az acéliparra vonatkozóan, ahol addig nem voltak egységes előírások.

Az Egyesült Államok történetében a XIX. század második fele polgárháborús időszakkal kezdődött, ami kritikus gazdasági helyzethez vezetett. Ennek feloldására jelentek meg a határidős ügyletek. A stabilizálódott gazdaságban alakultak ki az ország számviteli szabályozásának jellemzői.

Fekete csütörtök

1929. október 25-én addig soha nem tapasztalt árfolyamzuhanás kezdődött a New York-i tőzsdén, aminek háttérében a spekuláción kívül kedvezőtlen világgazdasági folyamatok is álltak. Az Egyesült Államok, a világgazdaság vezető hatalmaként 1928-ban jelentősen emelte az alapkamatot. Ennek következménye, a tőkeáramlás csak úgy volt megakadályozható, ha minden érintett ország is megtette ezt a lépést. Ráadásul a következő évben recesszió kezdődött. Az 1929-es tőzsdei eseményeket a következő években még három bankválság követte, és a munkanélküliség 25%-ra növekedett.

A válság leküzdésében nagy szerepe volt a Rooseveltnél elnök nevéhez kapcsolódó New Dealnek. Ezt a programot azután még egy követte 1935–36-ban, Keynes gazdaságpolitikájára alapozva, ami kétmillió új munkahelyet teremtett az Egyesült Államokban.

Cikkünk szempontjából a fenti időszakot lezáró két nevezetes törvény érdemel említést, amelyek pénzügyi és számviteli szempontból is új korszakot jelentettek a válság után.

Az 1933-as értékpapírtörvény volt az első szövetségi törvény, amely egységesen szabályozta az értékpapír-forgalmazást. Az új törvény szerint központi szerepet kapott a legfontosabb gazdálkodási információk nyilvánosságra hozatala, ami a részvényesek és a potenciális befektetők

megfelelő információhoz juttatását szolgálta. A törvény előírta, hogy a kibocsátó vállalat objektív felelősséggel tartozik a regisztrációs nyilatkozatban szereplő adatok megbízhatóságáért. Ez biztosította, hogy a befektetői bizalom helyreálljon és meg is maradjon a részvényt piacon. A regisztráció formai előírásai többek között tartalmazták az eladásra kínált részvény leírását, a kibocsátó cég menedzsmentjének ismertetését és a független könyvvizsgáló által auditált, kötelezően előírt tartalommal rendelkező pénzügyi beszámolókat (Tompá 2001). A törvény jelentősége abban rejlett, hogy ebben az időszakban még nem léteztek a mai értelemben vett számviteli standardok. Ez volt a magyarázata, hogy látszólag sikeres cégek – a kreatív könyvelésnek köszönhetően – rövid idő alatt, gyors növekedés és nagyszerű eredmények után hirtelen csődbe mentek.

Az 1934-es értéktőzsdetörvény az értékpapírok másodlagos forgalmával és az Értékpapír- és Tőzsdedefelügyelet (SEC, Securities and Exchange Commission) feladataival, jogosítványával foglalkozott. A törvény a másodlagos forgalom szereplőinek és színtereinek körülményeiről rendelkezett. A szabályozás szerint az árfolyamot azon a fizikai helyen kell megállapítani, ahol a tényleges adásvétel vagy csere lezajlik. Ugyancsak szabályozta a tőzsdeügynökök és specialisták által lebonyolított ügyleteket. A törvény végrehajtását a jogalkotók a SEC jog- és hatáskörébe utalták.

Széles körben vált azóta ismertté az ún. bennfentes kereskedelem tilalma és szankcionálása is, az árak, árfolyamok manipulálásának tilalma, a hamis vagy nem nyilvános információk publikálása az árfolyamok manipulálása céljából.

A törvényt a későbbiekben többször is módosították. Még a harmincas években került sor a kiegészítésére, az OTC (over-the-counter) szabályaival. A pénzügyi rendszerek elkülönülésében az 1929–33-as gazdasági világválság nyomán megszületett szabályozási válaszok újabb mérföldkövet jelentettek (Gál 2010. 72).

A két törvény teremtette meg az akkoriban korszerűnek tartott kockázatkezelési technika bevonulásának alapját a standard tőzsdei kereskedelemben. Az első futures-kontraktusok a Chicagói Értéktőzsdén jelen-

tek meg a harmincas évek második felében (Hull 1999). Az értékpapírtörvény uniformizálta a tőzsdei társaságok nyilvánosságra hozandó számvetési adatait.

A II. világháború tanulságai

A II. világháború Európa jelentős részét elpusztította, társadalmi és gazdasági hatásai máig kitörölhetetlenek a kontinens történelméből. Az Egyesült Államokat elkerülték a pusztítások, így a háború után megélnékült az ipari növekedés és a tőkekoncentráció. A résztvevő országoknak kölcsönöket nyújtott, fegyverrel kereskedett, és jelentős gyáripart épített ki.

Az Egyesült Államok gazdaságát vizsgálva 1944 nyarán már látható volt, hogy a keynesiánus gazdaságpolitika, az elkülönült nemzeti pénz- és tőkepiacok rendszerével és az aranystandard rendszerrel társulva a fejlődés gátjává vált. Júliusban a szövetséges államok küldöttei Bretton Woods-ban találkoztak, az Egyesült Nemzetek Monetáris és Finanszírozási Konferenciáján, ahol az USA és az Egyesült Királyság töltött be kulcsszerepet. Morgenthau amerikai pénzügyminiszter beszédében kifejtette, hogy a Világbank és a Valutaalap létrehozása a gazdasági nacionalizmus végét jelenti, s a szigorúan szabályozott nemzetközi monetáris rendszer célja az, hogy „kiűzzék az uzorás pénzkölcsönzőket a nemzetközi pénzügyek templomából.” (Gál 2010. 75)

A konferencia legfontosabb eredménye a dollár státusának kulcsvalutává minősítése volt. A konferencia alapelvei a következők voltak: rögzített árfolyamok alkalmazása, árfolyamkiigazítás rendkívüli fizetésimérleg-hiány esetén, a nemzetközi kereskedelem zavartalan fejlődését biztosító pénzügyi liberalizáció, a valutarendszer multilaterális felügyelete, a hivatalos tartalékokat kiegészítő (támogató) hitelmechanizmus kialakítása (Gál 2010).

Létrehozták a Nemzetközi Valutaalapot (IMF), amelynek a feladata az árfolyamrendszer stabilizálásán keresztül források biztosítása a tagállamoknak, ha fizetési mérlegeik kedvezőtlen pozícióba kerülnek. A másik intézmény a Világbank (IBRD) lett, ami a háborús károk helyreállításának finanszírozása után a vezető tagállamok tőkealapjainak

kihelyezéseit koordinálta a fejlődő országokban. Mérvadó szerzők szerint ez a konferencia döntötte el a globalizáció visszavonhatatlan folyamatát és irányát.

Számviteli területen ebben az időszakban Európában jól láthatóan elkülönült egymástól a kontinentális és az angolszász irány.

Richard (1995) a századfordulótól a II. világháborúig terjedő fél évszázadot három korszakra osztotta, és az ún. kontinentális számvittel rendelkező országokat vizsgálta. Az 1900-tól 1918-ig tartó szakaszban a belga és francia szakemberek a mérleg és az eredménykimutatás tartalmát tökéletesítették a külső információ-felhasználók számára. A második szakaszt 1918-tól 1937-ig Schmalenbach, az ún. négy számlasoros elmélet megalkotója fémjelezte.

Vizsgálatunk szempontjából a legfontosabb a harmadik szakasz, 1937-től a II. világháború végéig. Egyre erőteljesebb törekvések mutatkoztak a „formális dualizmus”⁴ kialakítására. Angolszász területeken technikailag ma is elkülönül egymástól a vezetői és a pénzügyi számvitel.

A fent vizsgált időszakot az Egyesült Királyságban egy, a kontinentétől alapvetően eltérő számviteli rendszer jellemezte, amelyben egy olyan számviteli követelmény kristályosodott ki, ami napjainkban is a számviteli szakma homlokterében áll. A XX. század fordulóján a beszámolókkal kapcsolatos legfontosabb követelményeket meglepően sokféle kifejezéssel illették. Alexander (1993. 60) így ír erről: „... in this kaleidoscope included true, correct, full, fair and just, either alone or in combination.” A ma használatos „true and fair view” először az 1948-as társasági törvényben szerepelt.

A II. világháború után a látszólag nagyon eltérő számvitel-szabályozási irányok közeledni kezdtek egymáshoz. Az amerikai menedzsment-szemlélet egész világon erősödő befolyásának és a Marshall-tervnek köszönhetően Európa némiképp elmozdult a számvitel ellenőrzésének angolszász módszere felé (Richard 1995. 115–116).

⁴ Formális dualizmusnak vagy pluralizmusnak azt a számviteli rendszert tekintjük, amely két vagy több alrendszerrel rendelkezik, és mindegyik – egymástól függetlenül – ugyanazt a gazdálkodási eredményt mutatja ki.

A II. világháború vége tehát nemcsak új világpolitikai helyzetet, hanem az arany deviza standard rendszer létrejöttét, a kontinentális és angolszász számviteli szabályozás közeledésének igényét is jelentette. Ez utóbbi tény magában rejti a számviteli harmonizáció csíráit, amiről a következő időszak szól.

Olajválság és harmonizáció

1973 a világpolitika és a világgazdaság szempontjából is kiemelkedő jelentőségű volt. Október 6-án, az engesztelés napján az egyiptomi erők megtámadták Izraelt. Úgy tűnt, hogy Izrael elveszíti a pozícióit, de hadigépezete ellentámadásba lendült, és rövid idő alatt az egyiptomi hadsereg hátrálni kezdett (Hogg 1999).

Az Arab Olajexportáló Országok Nemzetközi Szervezete októberben olajembargót jelentett be, ami az Egyesült Államokat, európai szövetségeseit és Japánt érintették. A kitermelt nyers kőolaj jegyzési ára rövid időn belül négyszeresére emelkedett, és kitört az olajválság, a tőzsdekrach. A szimmetrikus termin ügyletek magas veszteségekkel zárultak, és sokak szerint ezek az események ásták alá a Bretton Woods-i Egyezmény eredményeit (Hammes–Wills 2005).

A válság kezelésére a nyugati társadalom sokféle választ adott a reálgazdaság területén. Pénzügyi innovációnak tekinthető, hogy részvényekre vonatkozó opciókkal szervezett tőzsdén először 1973-ban kereskedtek, ami a befektetők kockázatát jelentős mértékben volt képes fedezni. Azóta drámai növekedés tapasztalható az opciós piacon. Az opciók ma már számos tőzsdén forognak világszerte. Nagy mennyiségű opció cserél gazdát a tőzsdén kívüli OTC piacon is, a bankokon és más pénzügyi intézményeken keresztül. Az opció alaptermékei között található részvények, részvényindexek, devizák, adósságpapírok, árucikkek és határidős ügyletek is (Hull 1999. 26).

Hangsúlyozzuk, hogy a fedezeti ügyletek körében azért nagy az innováció jelentősége, mert az opció feljogosít bizonyos cselekvésre (vételre vagy eladásra), azonban a tulajdonos nem köteles élni ezzel a joggal. Ez a fontos momentum különbözteti meg az opciókat az eddigi szimmetrikus termin ügyletektől, mert az utóbbi esetben a tulajdonos köteles venni vagy eladni a kötési árfolyamon.

Az olajválság mögött globális válság állt, amit elsősorban a világgazdaság kiegyensúlyozatlansága okozott. A világgazdaság polarizálódását és annak hatásait többé nem lehetett figyelmen kívül hagyni, ahogyan ezt az 1973-ban létrejött, kormányoktól független szakmai szervezet, az IASC (International Accounting Standards Committee) törekvései is mutatták. Céljai és tevékenysége szorosan kapcsolódtak a világgazdaság és a számviteli szakma problémáihoz: a határokon átnyúló vállalatok számára jó minőségű, azonosan értelmezhető beszámolókra vonatkozó standardokat akartak készíteni, ugyanakkor felajánlották azokat azoknak a fejlődő országoknak, ahol gyengék voltak vagy nem léteztek számviteli tradíciók. A szervezet nemcsak az angolszász számvitelt képviselők túlsúlya, hanem az angolszász szabályozás rugalmassága miatt választotta a standardalkotást a harmonizáció eszközéül (Borbély 2007).

Az Európai Gazdasági Közösség éves beszámolási kötelezettségre vonatkozó irányelvének⁵ első változata 1971-ben jelent meg, amelyet az Egyesült Királyság, Írország és Dánia 1973-as csatlakozása után alaposan megváltoztattak (Walton 1993), hiszen a „kontinentális” számvitelű országokhoz már „angolszászok” is csatlakoztak. A 4. irányelvet 1978-ban fogadták el, és a tagországoknak kötelezően 1986-tól kellett azt bevezetni. A 4. irányelv keretjellegű, tiszta szerkezetű, elsősorban a beszámoló értékelési szabályaira helyezi a hangsúlyt. Fő követelménye a megbízható és valós kép (true and fair view), aminek érdekében az irányelv tételes előírásaitól is el lehet térni. Az ajánlott mérleg- és eredménykimutatás-változatok mind a kontinentális, mind az angolszász típusú számvitelnek megfelelnek.

A fenti időszak tehát új pénzügyi ügylettípus bevezetését és a számviteli harmonizáció kezdetét jelentette a világon és Európában is.

Az orosz válság

Oroszország átalakulási folyamata során hatalmas méreteket öltött a belső államadósság, a reálszféra folyamatosan hanyatlott. A pénzügyi és

⁵ Az Európai Gazdasági Közösség Tanácsának 78/660/EGK számú, 4. irányelve meghatározott jogi formájú gazdasági társaságok éves beszámolójáról.

a reálszféra élesen elkülönült, a gazdaság fejlődéséhez elengedhetetlen szerkezetváltások elmaradtak. Többen a költségvetési korlát felpuhulását tartották a válság egyik fő okának (Kornai 2000). Radikális intézkedések váltak szükségessé. Az orosz elnök leváltotta a kormányt. A befektetők gyors ütemű részvény- és kötvényeladásba fogtak. Az állampapírpiacra is elszabadultak a kamatlábak. A kormány a külföldre irányuló kifizetésekre 90 napos moratóriumot hirdetett meg, kiszélesítette a dollár–rubel intervenciós sávját, és át akarta alakítani az államadósság szerkezetét. A kilábalás 1999 nyarán kezdődött, de az eredmények jó része a tartósan kedvező külpiaci konjunktúrának, a magas olajáraknak volt köszönhető.

Az események hatására nemcsak a dollár-, hanem az európiacra is átstrukturálódtak a bankközi ügyletek. A fedezetlen bankközi hitelbetét ügyletek, a visszavásárlási megállapodások (repóügyletek) és a devizák közötti csereügyletek (FX-swapok) arányeltolódása az FX-swapok javára történt meg 2001-re a bankközi piacon. Erre az évre az összes FX-swap ügylet harmadában szerepelt valamelyik oldalon az euró. Ezzel a dollár után, amely az ügyletek 95 százalékában vett részt, 600 milliárd dollár feletti átlagos napi forgalommal, a második leggyakoribb „swapt” deviza harmadannyi tranzakcióval. Ezeket a jen és a font követi, 20, illetve 15 százalékkal. Az euró swapügyletek 90 százalékát dollárral szemben kötik, a maradék forgalmat lényegében a fonttal és a jennel szembeni swapok teszik ki (Balogh–Gábrriel 2003).

A számviteli harmonizáció területén is jelentős változás következett be a fenti folyamattal csaknem azonos időben, bár a fent említett orosz válságtól függetlenül, hosszas előkészítő munka eredményeként. Érdemes megemlíteni, hogy az Értékpapírpiaci és Tőzsdelügyelet Nemzetközi Szervezete, az IOSCO (International Organization of Securities) 2000-ben fogadta el a tőkepiaci szereplők számára kidolgozott alapstandardokat. Ezzel az IASC egy lépéssel közelebb kerülhetett eredeti elképzeléséhez, az egységes nemzetközi pénzügyi beszámolóhoz (Borbély 2007. 33). A tény mégsem tekinthető teljes áttörésnek, ami annak köszönhető, hogy ebben az időszakban még az Egyesült Államok tőzsdéin kizárólag a US GAAP szerinti beszámolókat fogadták el.

Az orosz válság pénzügyi szempontból az FX-swapok elterjedését hozta magával, míg a számvitel területén bekövetkezett jelentős események – feltehetőleg – nincsenek kapcsolatban vele.

Egy új indikátor

2002 közepén Johannesburgban rendezték meg a Fenntartható Fejlődési Világkonferenciát. Áttekintették az elmúlt tíz évet, értékelték az elért eredményeket, a kitűzött célok megvalósulását, illetve feltárták a megvalósítást akadályozó tényezőket, az elmaradások okait.

A NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotation) a világ első elektronikus tőzsdéje az NASD (National Association of Securities Dealers) részvény-kereskedelmi rendszereként. 1971. február 8-án kezdődött el a nyilvános kereskedés először egy számítógépes „faliújságon” keresztül, amihez valójában akkor még nem csatlakoztak vevők és eladók, de a NASD szervezetenként egyesült az AMEX-szel (American Stock Exchange), az Amerikai Értéktőzsdével. 1992-ben csatlakozott a rendszerhez a Londoni Értéktőzsde, és együtt alkották az első interkontinentális értékpapírpiacot, nyilvánosan jegyzett céggént.

A NASDAQ láthatóan érzékenyen reagált a konferencia drámai megállapításaira a környezet állapotáról és a fejlettségi különbségekről, amelyeknek a gazdasági és szociális hatása is egyre súlyosbodott (2. ábra).

A 2000-es évek elején megújult az IASC, és két fontos lépést is tett. 2002-ben Norwalkban aláírták az USA standardalkotó testületével (FASB – Financial Accounting Standards Board) az ún. konvergencia programot, aminek fő célja a két standardrendszer különbségeinek a csökkentése. Ugyancsak ebben az évben született meg az 1606/2002 EK rendelet,⁶ amely az Európai Unió tagállamainak tőzsdéin 2005-től (bizonyos esetekben 2007-től⁷) kötelezővé tette az adaptált IAS (International

⁶ Az Európai Parlamentnek és az Európai Unió tanácsának 2002. július 19-én kelt, 1606/2002 számú rendelete a nemzetközi számviteli standardok alkalmazásáról.

⁷ Kivételt képeznek azok a vállalkozások, „amelyek vagy más, nemzetközileg elismert számviteli rendszerben készítik tőzsdéi beszámolójukat, vagy kizárólag hitelviszonyt megtestesítő értékpapírjaikat forgalmazzák a tőzsdéken.” (Kapásiné 2004. 20)

Accounting Standard)/IFRS (International Financial Reporting Standard) standardok szerinti beszámoló készítését. A csatlakozással bebizonyosodott, hogy az IAS/IFRS standardok szerinti beszámolórendszer képes a sokszínű környezetben is egységes, azonosan értelmezhető információt nyújtani a piaci szereplők számára (Borbély 2007. 34–35).

Forrás: <http://finance.yahoo.com/q/ta?s=%5EIXIC&t=my&l=off&z=l&q=l&p=&a=&c=> (2011. 08. 09)

2. ábra. A NASDAQ Composite indexe

A fentiek alapján egyértelmű, hogy a konferencia eredményei befolyásolták az értékpapírpiacon, bár pénzügyi innováció nem született. A 2002-es számviteli események a harmonizációs folyamat részei, így az események egybeesése lehetséges, hogy véletlen, hiszen az ún. „IAS-rendelet” időben megelőzi, a „Norwalki-egyezmény” követi a Fenntartható Fejlődési Világkonferenciát, ugyanakkor a fenti események a harmonizáció és végső soron a globalizáció irányába mutatnak.

Fordulat?

A Lehman Brothers Holdings Inc. az Egyesült Államok negyedik legnagyobb és az egyik legpatinásabb befektetési bankja volt, amely mögött többek között a Goldmann Sachs, a Morgan Stanley és a Merrill Lynch is álltak.

2007 augusztusában a cég beszüntette a másodlagos jelzálog hitelezői tevékenységét, miután a BNC Mortgage cégértékében 27 millió dolláros csökkenés mutatkozott (Kulikowski 2007).

A bírósági könyvszakértő azt állította, hogy a cég könyveiben meglehetősen kozmetikázott pénzügyi és számviteli kimutatásokat alkalmaztak. Jellemzőek voltak az olyan visszavásárlási megállapodások, amelyekkel ideiglenesen el tudták távolítani a cég beszámolóiból az értékpapírokat. A bank 2008 szeptemberében csődöt jelentett. Az események után beindult a dominóelv, és kirobbant a 2008-as pénzügyi válság, mely a cikk szerzői szerint ma is tart.

A 2002-es Norwalki Egyezményt követően a hozzáértők hosszú időre becsülték azt az időt, amíg az Egyesült Államok tőzsdéin elfogadottá válik az IAS/IFRS szerinti beszámoló (a US GAAP szerinti beszámoló elkészítése nélkül). A folyamat sokkal rövidebb lett, mint amire a szakemberek számítottak. 2007 novemberében a SEC egyhangúlag elfogadta a külföldi társaságok megjelenését csak IAS/IFRS szerinti beszámolóval az USA tőzsdéin. Ugyanezen év decemberében engedélyezte, hogy a hazai társaságok is így készíthessék el beszámolóikat.⁸ A döntések 2008 márciusában léptek hatályba.

A számviteli szakma szerint a döntések háttérében a befektetői igények maximális kiszolgálása és a valóban globalizált gazdaság kényszerítő hatása állt.

A számviteli szabályozás tehát már a 2007-ben kialakult helyzetre is megtette megfelelő lépését. A pénzügyi szakma azonban nem talált megfelelő eszközt a válság megoldására.

Záró gondolatok

A cikkben bemutatott történelmi események és a velük párhuzamosan vagy utánuk következő pénzügyi, számviteli megoldások, változások esetében nem akarunk állást foglalni abban a régen vitatott kérdés-

⁶ A döntés nem érinti a Norwalki Egyezmény végrehajtását. Az AICPA tanulmánya 2011-re várja a japán, az indiai és a kanadai cégek IFRS használatát, míg a nagy amerikai társaságoknál ezt legkorábban 2013-ra jósolja.

ben, hogy a bemutatott módszerek vezettek-e a következő krízis kialakulásához, vagy segítettek megoldani az előzőt.

A sűrűsödő válságok tartalmilag mindig más-más megoldást kívántak. Ennek ellenére megfigyelhető, hogy a technika fejlődésével párhuzamosan a megoldások földrajzi és időbeli korlátok nélkül alkalmazhatók, mint ahogyan az is, hogy éppen ugyanazon eszközök segítségével a krízishelyzetek tovább mélyíthetők.

A jelenleg is tartó – a cikkben bemutatott utolsó, kilencedik – válságnak nem tudjuk, hogy mi lesz a megoldása, de annak feltételeit világosan látjuk. A világgazdaság jelenlegi helyzetében csak olyan innováció nyújt majd (átmeneti vagy végleges) megoldást, amelynek alkalmazásában a globális gazdaság legfontosabb szereplői megegyeznek, elismerve azt, hogy az erővonalak erőteljesen kezdtek átrajzolódni. A siker kulcskérdése a média, amely a globalizációban elfoglalt szerepe révén a megállapodás egyenrangú partnere. Továbbá a résztvevőknek a korábbiaknál nagyobb mértékben kell önmérsékletet és semlegességet tanúsítaniuk.

Irodalomjegyzék

Abuet M. E. 2001 *The Phoenicians and the West: politics, lemons, colonies and trade*. Cambridge University Press

Alexander, D. 1993 A European true and fair view? *The European Accounting Review*, 1, 59–80.

Harenberg, B. (szerk.) 1994. *Az emberiség krónikája*. Officina Nova, 746–756.

Balogh Cs. – Gábrriel P. 2003 *Bankközi pénzpiacok fejlődésének trendjei*. 2003. november, MNB műhelytanulmányok (28) http://www.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_mnbstanulmanyok/mnbhu_muhelytanulmanyok/mnbhu_muh_0104/mt28.pdf

Borbély K. 2007 *Hosszúra nyúlt átmenet? Magyarország, Románia és Szlovákia számviteli szabályozó rendszerei és az éves beszámoló megbízható és valós képe a kilencvenes évek elejétől 2005-ig*. Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, Győr

Brewster, M. 2003 American Accounting's British Father, *BusinessWeek Online*; 4/22/2003

<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=a9h&AN=9563299&site=ehost-live>

Epstein, B. J. – Mirza, A.A. 2003 *Nemzetközi számviteli standardok. Magyarázatok és alkalmazások*. Perfekt, Budapest

Fridenson, P. 2007 The Bilateral Relationship between Accounting History and Business History: A French Perspective Accounting, *Business & Financial History*, Vol. 17 Issue 3, 375–380.

Geisst, Ch.R. 1997 *The Last Partnerships*. McGraw-Hill, Birmingham <http://www.answers.com/topic/lehman-brothers-holdings-inc>

Gál Z. 2010 *Pénzügyi piacok a globális térben*. Akadémiai Kiadó, Budapest

Gönczi K. – dr. Horváth P. – Stipta I. – Zlinszky J. 2002 *Egyetemes jogtörténet I*. Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt, Budapest

Hammes, D. – Wills D 2005 Black Gold: The End of Bretton Woods and the Oil-Price Shocks of the 1970s. *The Independent Review*, v. IX, n. 4, Spring 2005. 501–511.

Hogg, I. V. 1999 *Az izraeli hadigépezet*. Holló és Társa Kiadó, Kaposvár

Hull, J. C. 1999 *Opciók, határidős ügyletek és egyéb származtatott termékek*. Panem Könyvkiadó Kft. – Prentice-Hall Inc, Budapest

Kapásiné B. M. 2004 *Az Európai Unió számviteli elvárásai*. Saldo, Budapest

Kornai J. 2000 A költségvetési korlát megkeményítése a posztoszocialista országokban. *Közgazdasági Szemle*, XLVII. Évfolyam, január 1-22.

Kulikowski, L. 2007 „Lehman Brothers Amputated Mortgage” August 22, 2007

<http://www.thestreet.com/s/lehman-bros-amputated-mortgage-arm/newsanalysis/banking/10375812.html?puc=googlefi>

Madarasiné Sz. A. – Matukovics G. – Rózsa I. 2005 *IAS vs US GAAP I-II*. Verlag Dashöfer Szakkönyvkiadó Kft. Budapest

Mattessich, R. 1994 Accounting as a cultural force: past, present and future. *The European Accounting Review*, (3),2, 354–374.

Dr. Márkus Andor: A politika mögül. Bendixen teóriája valuta-politikánk szempontjából. *Nyugat*, 1917. 19. szám október 1. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00231/06973.htm>, letöltve 2011.08.01.

Nagy I. 2002 *Amit a modern számvitelről tudni kell I-II*. Auditinfó Kiadó Kft., Budapest

Nagy képes világtörténet, II. kötet. A görögök története a római hódítás koráig, I. rész, A görögök története a perzsa háborúig

Poór J. 2009 *A koraujkor története*. Osiris Kiadó, Budapest

Richard, J. 1995 The evolution of accounting chart models in Europe from 1900 to 1945. *The European Accounting Review*, (4),1, 87–124.

Tompa M. 2001 US GAAP szerinti éves beszámoló. *Számvitel, Adó, Könyvvizsgálat* (45)5. pp.196–200.

Világtörténelmi kisenciklopédia, 1973, Kossuth, Budapest

Walton, P. 1993 Introduction: the true and fair view in British accounting. *The European Accounting Review* (1) 1, 49–58.

<http://academicmind.com/unpublishedpapers/business/accounting/2004-12-000aab-british-accounting.html> (Written by David Highfill Kansas State University December, 2004)

<http://accountinginfo.com/financial-accounting-standards/asc-100/105-gaap-history.htm>

<http://www.answers.com/topic/lehman-brothers-holdings-inc>

<http://www.businessaccountingbasics.co.uk/accounting-history.html>

<http://www.icaew.com/en/library/subject-gateways/accounting-history/resources/timeline/4000bc-1852>

<http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/02kotet/02r01f07.htm>

http://www.pcf.org/downloads/06_08_Meeting_Materials/IFRS_Backgrounder_AICPA.pdf

<http://zeus.nyf.hu/~etk/Apertus/Agrar/nyolc.htm>
